Jaume II pren el castell d’Alacant

Autor:
Data de publicació: 16-06-2019

Hi havia un temps en què els catalans —els valencians— guanyàvem guerres, eren els temps de plenitud nacional, els temps en què es bastí el mapa del país. Un dels esdeveniments més significatius i transcendentals per al futur de tots els catalans i en particular dels valencians fou la decisió de Jaume II de recuperar allò que el seu avi Jaume I conquerí més enllà de Biar i que —vatua!— tan esplèndidament cedí sense compensació alguna. Jaume II, rei valencià de naixement, fou qui portà definitivament les fronteres valencianes fins a la riba del Segura.

Memòries històriques, per David Garrido

16 juny 2019 06:00h

Hi havia un temps en què els catalans —els valencians— guanyàvem guerres, eren els temps de plenitud nacional, els temps en què es bastí el mapa del país. Un dels esdeveniments més significatius i transcendentals per al futur de tots els catalans i en particular dels valencians fou la decisió de Jaume II de recuperar allò que el seu avi Jaume I conquerí més enllà de Biar i que —vatua!— tan esplèndidament cedí sense compensació alguna. Jaume II, rei valencià de naixement, fou qui portà definitivament les fronteres valencianes fins a la riba del Segura.

En abril de 1296 Jaume II conquerí el castell d'Alacant. Fou una victòria èpica, contra els castellans, descrita pel cronista Ramon Muntaner. Aquella campanya militar de 1296 fou determinant en la configuració definitiva del mapa territorial valencià.

El castell d’Alacant és nostre gràcies a l’acció pretèrita d’un sobirà català, que foragità els castellans d’Alacant i del sud valencià en 1296, tot annexionant aquestes terres al Regne valencià naixent.

Jaume I ofegà l'aixecament del regne de Múrcia contra Castella de 1264-1266. El seu exèrcit conquerí el territori i el "poblà de les sues gents". A partir d'aleshores, per la presència majoritària d'oriünds de la Corona catalanoaragonesa, Múrcia es convertí en un territori singular dins de Castella, desitjat pels successors de Jaume I.

Alacant: «vers catalans»

Entre novembre de 1265 i febrer de 1266 Jaume I intervingué directament a allò que es deia el regne de Múrcia, les terres al sud de Biar que per pacte (Almisrà, 26 de març de 1244), havien estat reconegudes de conquesta castellana. Aleshores encara hi havia un emir andalusí regnant a Múrcia, encara que incapaç de fer front a les envestides dels estats cristians que agredien les fronteres del seu emirat. El regne de Castella i Lleó establí a Múrcia una mena de protectorat, que en realitat fou una ocupació militar a la manera d'allò que les potències colonialistes farien amb el nord d'Àfrica al segle XIX.

Pere II (III d'Aragó) "el Gran" no estigué molt d'acord amb la cessió de Múrcia del seu pare. Però s'aguantà, perquè abans que pledejar per Múrcia, preferí conquerir Sicília. No obstant això, la disputa amb Castella continuà.

Múrcia, però, s'uní a l'aixecament de l'emir granadí contra Castella de 1264, amb l'ajut dels benimerins del Marroc. L'ofensiva d'andalusins i nord-africans quasi sorprengué Alfons X, que per poc no arribà a ser capturat. Refet de l'ensurt, els castellanolleonesos iniciaren una contraofensiva a Andalusia, mentre que Jaume I cooperà escometent el territori sota la influència de l'emir murcià: conquerí Múrcia i —atenció— «la poblà de les sues gents». D'això que el cronista Ramon Muntaner escriga: «E con la dita ciutat [Múrcia] hac presa, poblà-la tota de catalans, e així mateix Oriola e Elx, e Alacant e Guardamar, Cartagènia e en los altres llocs; sí que siats certs que tots aquells que en la dita ciutat de Múrcia e en los davant dits llocs són, són vers catalans e parlen de bell catalanesc del món». Ep! Catalans diu, com també diuen les cròniques castellanes coetànies. Múrcia, ciutat i territori, es convertí en un territori a vindicar pels hereus de Jaume I, sobretot pels seus néts, primer Alfons II —dit «el Liberal»— i després pel germà d'aquest, Jaume II.

Alfons II (III d'Aragó) "el Franc" o "el Liberal", fou el primer rei català a reivindicar Múrcia obertament. A canvi del seu ajut al pretendent castellà Alfons de la Cerda, rebé d'aquest el regne de Múrcia en 1289.

A Castella esclatà una crisi successòria quan morí el primogènit d'Alfons X, l'infant Ferran de la Cerda en 1275. El secundogènit Sanç volgué ser rei ell, i fins i tot ser rei abans de la mort del pare. Guerra civil a Castella que, de moment, a la mort d'Alfons X (1284), es resolgué amb l'entronització del fill díscol, Sanç IV. Ara bé, els nebots, la mare d'ells (la princesa Blanca de França) i la iaia, la infanta Violant de Catalunya-Aragó, havien fugit a territori català en 1277. Sanç i sa mare Violant —què us diré?— no es portaven gens bé. La mare mai no li perdonà al fill la revolta contra el pare. Pere II «el Gran» els acollí —infants i germana— amb els braços oberts, sabedor que tenia al seu poder els legítims hereus de Castella. Si els vols —li etzibà a Sanç— alguna cosa m'has de donar. Aleshores a cap català si li ocorria fer president Pedro Sánchez debades. Hi hagué contactes, i tant!, que els castellans enviaren l'Adriana Lastra del moment a suplicar el vot... Què dic? A demanar els infants exiliats als «independentistes». Ep! Aleshores no calia tal adjectiu, que els Països Catalans (els Països Catalans —és clar!— amb l'Aragó) eren plenament independents. No hi hagué acord, per molt que Pere «el Gran» hi insistí. Ah! I la partida també es jugava a València, una ciutat plenament integrada en la catalanitat. Aleshores ningú feia el tòtil en nimietats d'autonomia de pet i ronquit,alienada i espanyolíssimament equidistant, com les presenciades aquesta setmana pels signants del Botànic II: que si aquesta butaca per a tu, que si l'altra per a mi, que si em dones la vicepresidència verdonga o note ajunto, que si jo sóc generós i tu no, que si... Quins capsigranys! Encara no s'han assabentat que l'única autonomia vàlida és la de Portugal. Aquests, els portuguesos, autònoms de debò, sí que no pateixen d'infrafinançament. Els castellans volien els vots —els infants de la Cerda— per la cara i, mireu si tenien morro, com ara, no estar subjectes a cap obligació. Aleshores el rei Pere «el Gran» els demanava neutralitat en el conflicte que els catalans tenien obert contra França. L'animadversió carpetovetònica contra Catalunya és, però, de temps immemorials. I ni en tal circumstància, sabent el que els podria vindre al damunt (xe! Com el Marchena i companyia, inclosos els fiscals dormilecs, que ja els vindrà l'estirada d'orelles d'Estrasburg), saberen els castellans quedar-se quietets. S'aliaren amb els francesos contra els catalans. Els va la marxa, val a dir-ho, i pagarien, perquè aquests castellans del segle XIII sí que pagaren pels seus actes esbojarrats.

Jaume II, entronitzat a Catalunya i Aragó, lluità primerament per conservar Sicília, però, finalment, acabà renunciant al regne insular. Una vegada feta les paus amb el papat, França i els angevins (francesos) de Nàpols, s'implicà en la

querella dinàstica castellana. A canvi de la seua col·laboració, volia Múrcia.

Cessió de Múrcia als catalans

Alfons de la Cerda, el legítim rei de Castella, anava fent-se gran. Quasi fregant la vintena d'anys, el seu oncle Alfons II de Catalunya-Aragó, pensà que havia arribat el moment de fer-lo servir en el tauler d'escacs de la política ibèrica. Tot aprofitant el descontentament contra Sanç IV que havia a Castella, el rei catalanoaragonès decidí intervenir-hi: el seu nebot havia de ser el rei i, a canvi, aquest li cedí per sempre el regne de Múrcia (inclòs l'actual sud valencià). Aquesta cessió fou signada a Calataiud el 26 de juny de 1289. Alfons II, però, estava embolicat en el conflicte sicilià, per l'ajut al seu germà Jaume (el futur II dels catalans), que era el rei de l'illa. Això privà al de la Cerda de recursos per a fer reeixir les seues pretensions. L'escomesa catalanoaragonesa en ajut del pretendent castellà al tron només afectà la regió limítrof de les actuals províncies de Sòria i Conca. Alfons II «el Liberal», un rei —diguem-ho també— valencià, nascut a la ciutat de València, tingué la dissort de morir en la joventut, als vint anys, en 1291. Mort ell sense successió, que no havia ni contret matrimoni encara, la corona de catalans i aragonesos anà a parar al seu germà Jaume, el rei català de Sicília. Aquest, preocupat per mantenir la corona illenca, descuidà el suport al de la Cerda, que hagué de plegar veles. Múrcia es mantindria castellana, almenys durant uns anys més, fins que esgotat pel conflicte de Sicília, Jaume II decidí posar punt i final al seu regnat a l'illa en 1295. El substituí el seu altre germà Frederic (aquest barceloní de naixença). Centrat ara totalment als seus regnes ibèrics, Jaume II tornà a traure a la palestra el plet d'Alfons de la Cerda i l'ambició de convertir Múrcia (país, recordem-ho, poblat per catalans en època de Jaume I) en part integrant de la Corona confederal de catalans i aragonesos.

L'exèrcit català es desplaça per mar des de València a Alacant. No escometeren les terres encara murcianes per terra perquè Jaume II pretenia el seu reconeixement pacífic com a rei de Múrcia i no fer servir la força innecessàriament amb les conseqüents devastacions.

Jaume II renuncià a Sicília a canvi de la pau amb el papat, clarament inclinat vers els angevins (francesos) de Nàpols i França. Però, abans d'arribar a aquest punt, Sanç IV de Castella i Lleó (o sia, de la Carpetovetònia, d'Espanya) traspassà en abril de 1295 deixant un hereu noi de deu anys i un reialme embolicat en disputes, abocat a la guerra civil. Jaume II li tenia ganes de debò. Els catalans havien après, més d'un segle d'estira i arronsa continu, que els castellans no eren de fiar. El regne castellanolleonès (sobretot castellà, que Lleó fou la primera víctima del supremacisme de Castella) era tan gran que trencava l'equilibri ibèric i amenaçava la integritat i supervivència dels altres estats de la Península. Jaume II ho advertí i conspirà per esquarterar Castella. Mort el gos, morta la ràbia, pensà, i, certament, no anava desencaminat, com la història s'ha encarregat de corroborar. El pla de Jaume II (recordem-ho, valencià de cap a peus), consistia a dividir el regne castellanolleonès en dos lots territorials i rescatar el reialme lleonès de l'oblit: Castella, Toledo, Còrdova, Jaén i Múrcia passarien a Alfons de la Cerda, el «legítim» successor d'Alfons X, mentre que Lleó, Galícia, Extremadura i Sevilla serien atorgats a l'infant Joan, fill menor d'Alfons X, i noble díscol contra l'autoritat del traspassat Sanç IV. El rei catalanoaragonès aconseguí la col·laboració del rei Dionís II de Portugal i la neutralitat del soldà Muhammad II de Granada, que deixaria fer. Fins i tot aconseguí el beneplàcit del papa Bonifaci VIII, que no s'oposà a les intencions del català; al capdavall, Castella era tan gran regne que podia ser dividit sense perjudici de les parts.

Pensat, acordat, meditat i fet, que ningú deixà la faena per fer: si proclamem la República, la proclamem de debò, la defensem i no fem els moniatos... Ostres, què dic? Que me'n vaig d'època. Ai els temps que corren, els d'ara! Jaume II no era amic de les improvisacions. Si etzibava el colp havia de ser contundent i definitiu. Amb Alfons de la Cerda, que s'intitulava rei (Alfons XI), tancà una aliança en gener de 1296. A canvi de l'ajut catalanoaragonès, el «rei» de Castella compliria la cessió que havia fet de Múrcia a Alfons II «el Liberal» en 1289.

El cronista Muntaner, a la imatge, descriu amb intensitat èpica la conquesta del castell d'Alacant, encapçalada pel propi rei Jaume II.

Conquesta d'Alacant

L'abril de 1296 es trencaren les hostilitats. Un poderós exèrcit aragonès envaí Castella per la frontera de Monteagudo de las Vicarías i Almazán, a l'actual província de Sòria. Estava encapçalat pel mateix «rei» Alfons de la Cerda, amb l'objectiu d'arribar a Lleó i proclamar l'infant Joan rei. L'exèrcit arribà a Lleó, on no trobà gairebé oposició, i a Sahagún Joan fou coronat sobirà dels lleonesos, però —ai llas!— no comptaven amb la resistència de Mayorga, hui dia província de Valladolid, que alentí la marxa de l'exèrcit aragonès i ajudà a la reorganització de les hosts castellanes fidels al petit fill de Sanç IV, Ferran IV.

I mentre els aragonesos corrien per terres de Castella «la Vella» i Lleó, els catalans, amb el seu rei al front, es

concentraren a València per a escometre Múrcia. Jaume II s'intitulava ja rei de Múrcia, per donació que li havia fet el rei «legítim» de Castella i demanava el reconeixement. Bé que sabia que el país estava habitat per catalans i que seria reconegut rei tan bon punt es plantara allà. Era un anhel llargament esperat, des dels temps de Jaume I,i, val a dir-ho, eren freqüents les disputes entre la població cristiana, majoritàriament d'origen català i que es regia pels seus usos particulars, els Usatges de Barcelona, i les autoritats castellanes. Sí, eren catalans, clarament catalans, i a qui li pique que es grate, o, millor, que vaja a bramar a l'era, que així ho reconeixien els mateixos castellans d'aleshores, com el redactor de la crònica de Ferran IV, que ho expressà de la manera següent: «E en este tiempo mesmo movió el rey de Aragón con suhueste, e fue al reino de Murcia, e por consejo de los de la tierra, que eran catalanes, diéronsele todas las villas e los castillos».

Conquerida Alacant, l'exèrcit es dirigí per mar cap a Guardamar, convertida en el cap de pont de les operacions que portaren a la rendició de Múrcia el 15 de juny de 1296.

Els de la terra: catalans. Tot plegat convertia Múrcia en un territori amb una singularitat especial, puix que els catalans el reivindicaven des dels temps de Ramon Berenguer IV i Jaume I, ocupant-lo, l'havia convertit en una mena de Catalunya irredempta, continuació natural del nou Regne dels valencians. Terra de catalans, Jaume II treballà per ser reconegut rei pacíficament i d'això que l'exèrcit es desplaçàs per mar de València fins a la costa d'Alacant, amb el propòsit d'evitar en la mesura que fóra possible el desplaçament de l'exèrcit per terra amb les conseqüents inconveniències que causaria sobre el terreny.

El castell d'Alacant estava regit aleshores per un alcaid de nom Nicolàs Peris, natural de Múrcia, i que pels acords signats en el passat per Jaume II i Sanç IV (acord de Monteagudo de las Vicarías, de 29 de novembre de 1291), es devia a Jaume II si Sanç IV incomplia el pacte. De fet, havia estat Jaume II qui l'havia posat allí, convençut que un català —un català de Múrcia— serviria al rei dels catalans i rei «legítim» de Múrcia. Bé, el Peris aquest seria allò que diríem ara un «unionista», un Valls, Collboni o equidistant Colauavant la lettre. Jaume II, que no deixava res a l'atzar, que en això no feia com els del prucés, requerí el lliurament del castell d'Alacant per incompliment de l'acord per la part contrària, però Nicolàs Peris, l'alcaid, es féu l'orni. A mitjan abril de 1296 tot l'estol català era davant Alacant i Nicolàs Peris continuà com qui sent ploure, ni cas. I, és clar, Jaume II s'empipà, s'emprenyà moltíssim i ordenà atacar.

La guerra continuà i encara hi hagué dues campanyes més, com la de Llorca (el seu castell a la imatge), origen del cognom Llorca, tan estès al sud valencià, que fou adoptat pels veterans catalans que participaren en la conquesta de Llorca i que després de la guerra s'establiren majoritàriament a la Marina Baixa.

L'escomesa catalana, tal com la relata el cronista Muntaner, fou èpica. El propi rei, en persona, encapçalà l'atac seguit dels seus homes contra la porta principal del castell. A prop d'allí, els manganells havien obert una bretxa a la muralla. Jaume II, Berenguer de Puigmoltó (origen d'un llinatge aristocràtic alacantí) i un altre cavaller, del qual Muntaner no dóna el nom, penetraren per la bretxa al castell. Un defensor colpejà el rei amb una ascona muntera que li foradà l'escut, però el rei respongué amb un virulent colp d'espasa que partí el crani del rival en dos. Muntaner explica que allà mateix Jaume II donà mort a cinc castellans. Després el rei anà directe cap a l'alcaid Nicolàs Peris, que era a la porta del castell, amb l'espasa a la ma dreta i les claus del castell a l'esquerra, i l'occí a colps d'espasa. Mort l'alcaid, el castell caigué. Jaume II, que continuava emprenyat pel que considerava una traïció, no consentí que les despulles de Nicolàs Peris foren soterrades, sinó que foren especejades i llançades als gossos perquè les devorassen. Tot això s'esdevingué poc abans o el mateix dia 22 d'abril de 1296, data en què es redactà el primer document de Jaume II emès des d'Alacant.

Múrcia, país català frustrat

Conquerit Alacant, l'exèrcit continuà via marítima fins a la gola del Segura i vet ací que sorgí en la història Guardamar, que de petit llogarret es convertí en una bulliciosa vila per haver d'acollir tot l'exèrcit català que, a través del Segura, es desplaçà cap a Múrcia, que capitulà el 15 de juny. Com diu la crònica de Ferran IV de Castella, «diéronsele [a Jaume II] todas las villas e los castillos», amb l'única excepció de Mula i el castell d'Alcalá. Jaume II encara necessità de dues expedicions més per sotmetre tot el territori, encara que la part —diguem-ne— important se li havia lliurat a la primera. La idea era crear un nou regne a imitació del valencià i per això manà fer una adaptació dels furs valencians que incloguessen algunes particularitats propis del territori (com la mesura de la terra en tafulles i no en fanecades). Qui redactà els furs murcians? Doncs mireu, un català, com no podia ser d'una altra manera.Fou el canonge lleidatà Ramon Cabrer, que enllestí la faena en 1297. Òbviament, una compilació de lleis que, com la valenciana, fou redactada en català.

La guerra, però, s'allargà massa, i Castella es recuperà de les primeres desfetes. Tots dos contendents, cansats d'un llarg conflicte de huit anys, decidiren establir una treva en abril de 1304, i posar la resolució del litigi en mans d'una comissió arbitral formada pel rei Dionís de Portugal, el bisbe de Saragossa Eiximén de Luna i l'infant castellà Joan, qui, incapaç de fer efectiu el seu regnat a Lleó, decidí avenir-se amb el jove rei Ferran. Els tres àrbitres resolgueren el conflicte sobre la base del repartiment del regne de Múrcia: una part per a un i una altra per a l'altre, i ací pau i allà glòria. És la sentència arbitral de Torrellas, de 8 d'agost de 1304, que necessità d'un acord final establert a Elx el 19 de maig de 1305. La part septentrional, la que correspon a tota la vall del Vinalopó, l'Alacantí i el Baix Segura, a més de Cabdet i les terres de Jumella, restà per al rei català; la capital Múrcia i la resta del territori (el «país català frustrat», així designat pel geògraf Vicenç Rosselló Verger) fou tornat a Castella; i vet ací que, arrand'això, el país dels valencians dibuixà el seu perfil quasi definitiu, perquè les terres guanyades pel rei catalanoaragonès foren annexionades formalment al Regne a la fi de 1307.

I conte contat, conte acabat, almenys per ara, que ja tornaré a insistir en l'anecdotari d'aqueixa guerra contra Castella de 1296 a 1304 en capítols propers d'aquestes «memòries històriques» dels valencians i de tots els catalans.Per exemple, fixeu-vos: el cognom Llorca, tan estès al sud valencià, té origen en els veterans catalans de la campanya contra la vila i castell de Llorca, establerts majoritàriament després de la guerra a la Marina Baixa.Com aquesta n'hi ha multitud més, d'anècdotes, que no vull que descuidem ni oblidem. El coneixement de la història dignifica i ens fa lliures. Dimecres passat, el castell d'Alacant, el mateix que, fita històrica, Jaume II recuperà definitivament per a la catalanitat —o digueu-li valencianitat— un dia d'abril de 1296, fou l'escenari —i m'agradaria que no debades— d'una altra fita, no sé si tan històrica, la de la primera performance del proclamat Botànic II. Diuen els tals «botànics» que volen continuar rescatant i cuidant de les persones. Esperem que entre aqueixes persones que els«botànics» vindiquen cuidar i rescatar no obliden també les valencianes, el que significa (hauria ser deure de tot governant valencià)cuidar i rescatar llur llengua, història i cultura. I ja que tan compromesos —o entusiasmats segons es mire— semblen estar en la lluita contra l'emergència climàtica, només em resta, com a colofó a aquest article, recordar-los,al trio de «botànics» i prosèlits,que tan ecologista és la lluita per la conservació de la natura com la lluita per la preservació de la llengua i la cultura dels pobles. Esperem que no ho obliden.

P.S. Per al lector interessat en els esdeveniments narrats en aquesta incursió per la història d'Alacant i del rei Jaume II, pot ampliar la informació en el llibre, de qui açò escriu, titulat La conquesta del sud valencià i Múrcia per Jaume II (Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 2002).